

Цюряк І. О.

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛІЗАЦІЙ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ХОРОВОЇ МУЗИКИ

Постановка проблеми. Стратегічним завданням реформування освіти, згідно з Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття) є виховання творчої особистості, спроможної здійснювати продуктивну професійну діяльність на високому загальнокультурному та фаховому рівнях, а творчий компонент є необхідною складовою вище вказаного процесу. Інтерпретація творів, хорове аранжування, пошук нестандартних способів репетиційної роботи, концертна діяльність з урахуванням специфіки слухацької аудиторії – ключові аспекти професійної діяльності, які вимагають сформованості саме творчих якостей майбутнього вчителя музики. Їхні дослідження на сьогодні усвідомлюється потребою систематизації наукових знань з питань розкриття структури творчих властивостей і якостей, що забезпечать ефективність художньо-творчого процесу митця. Отже, вивчення окресленої проблематики зумовлено зростанням вимог до фахової підготовки сучасних працівників соціокультурної сфери.

Водночас слід зазначити, що зміни, які помітно відбуваються в сучасному соціально-політичному та культурному житті України, викликали актуалізацію такого пласту музичної культури, як духовна хорова спадщина української композиторської школи. Це надає нового імпульсу розвитку цього виду хорового мистецтва, що є не тільки частиною національної духовної культури України, а й потужним інструментом регуляції гуманістично-ціннісних відносин людини з дійсністю, чинником формування духовних потреб суспільства й особистості на національній основі, і саме це дозволяє виробити нове естетичне бачення, свідоме особистісне ставлення до духовної музики. Традиційна система фахової музичної освіти у вищих навчальних закладах свідчить про недооцінку значущості українського духовного хорового мистецтва в розв'язанні педагогічних завдань й особливо розвитку творчих якостей фахівця, що гальмує загальнопрофесійний та загальнокультурний рівень розвитку особистості майбутнього вчителя музики як митця, вихователя, просвітника.

Проблема комплексного системного дослідження розвитку творчих якостей студентів мистецьких спеціалізацій засобами української духовної хорової музики, що інтегрує ціннісно-орієнтаційний, художньо-творчий, диригентсько-хормейстерський потенціал особистості в системі фахової підготовки, не стала предметом спеціального педагогічного аналізу, не визначено комплекс творчих якостей, які входять у структуру майбутньої професійної діяльності, не обґрунтовано педагогічні умови та методика, що

забезпечать ефективний розвиток цього процесу. Тому науково-педагогічне аргументування змісту й методів навчально-виховного процесу вищої школи, вивчення шляхів та умов особистісно-професійного зростання майбутніх вчителів музики з домінантою на розвиток особистісних творчих якостей є актуальним у сучасній теорії і практиці музичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи теоретичний аспект розвитку творчих якостей особистості засобами української духовної хорової музики, ми не обмежилися музично-педагогічними або загальнопедагогічними засадами, а розглядали проблему в широкому змістовному контексті, залучаючи набуток філософії, культурології, теорії систем, мистецтвознавства, релігієзнавства тощо. На основі попереднього аналізу наукової літератури нами визначено: у працях К. Кедрова, М. Кагана, Б. Мейлаха, В. Яковлева розкривається соціальна сутність та зміст творчості, обґрунтовуються різні підходи до розуміння феномену творчості. На рівні особистості творчість визначається завдяки порівняльній оцінці початкового етапу розвитку суб'єкта діяльності та характеристики тих змін, які відбуваються в галузі її соціокультурної діяльності. Дослідники С. Дишлевий та Л. Яценко доводять, що творчість – це особливий синтетичний акт, в якому сконцентовано духовні, соціокультурні, практичні компоненти діяльності особистості, її властивості, здібності та якості.

Творчість із позицій психолого-педагогічної науки досліджується у взаємодії процесуального та особистісного аспектів (О. Леонтьєв, І. Семенов, Я. Пономарьов) як складний, багаторівневий, багатовимірний, системно організований процес (Д. Богоявленська, В. Моляко). Творчість, творча діяльність та розвиток творчих якостей, на думку Н. Літвінова, Я. Пономарьова, В. Рибалки знаходяться в постійному зв'язку та взаємозалежності й тому управління своєрідним інтегральним процесом неможливе без урахування цих складових. Розкриваючи зміст і структуру здібностей, Л. Виготський, К. Платонов, С. Рубінштейн, Б. Теплов визначали їх як «родові якості людини», що формуються у процесі діяльності й зумовлені певними умовами життя, виховання, освіти, практики особистості.

Дослідники Б. Ананьєв, Г. Костюк, В. Рибалка, С. Рубінштейн та ін., зарубіжні вчені А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Еріксон розвинули ідею творчого розвитку особистості на двох рівнях: «горизонтальному» – багатоаспектній діяльності особистості в певному середовищі – та на «вертикальному» – завдяки певній диспозиції особистості. В теорії та практиці музичної освіти проблема формування творчої особистості посідає центральне місце, а також є предметом спеціальних досліджень. Їхня головна ідея – творчий розвиток музиканта, гармонічна цілісність особистості. Комплекс творчих якостей можна вважати системною технологічною передумовою його виховання та розвитку (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, Г. Падалка, Г. Прокоф'єв, О. Шуляков, Б. Яворський); узагальнення існуючого практичного досвіду (І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Олексюк).

Метою статті є визначення головних аспектів особистісної спрямованості сучасної мистецької освіти, з'ясування протиріччя між

необхідністю розвитку творчих якостей студентів мистецьких спеціалізацій засобами української духовної хорової музики та недостатнім теоретико-методологічним обґрунтуванням окресленої проблеми.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових дослідженнях галузей музичної психології і педагогіки визначаються концептуальні підходи щодо розвитку творчої особистості музиканта. Все вагомішою постає проблема формування творчої особистості вчителя музики з акцентуванням на творчу самореалізацію та пов'язані з нею питання вдосконалення хормейстерської підготовки в системі вищої освіти [2; 3; 6].

Ідея особистісно орієнтованої підготовки майбутнього вчителя частково висвітлюється у психолого-педагогічній літературі теоретико-методологічного рівня (К. Баханов, І. Бех, І. Богданова, В. Бондар, А. Василюк, Т. Гришина, І. Дичківська, В. Євдокимов, І. Зязюн, А. Канищенко, Е. Лузік, І. Прокопенко, О. Пехота, Г. Селевко, С. Сисоєва). Вагомий внесок у розв'язання проблеми фахової підготовки майбутнього вчителя і вчителя-музиканта зокрема, зробили такі вчені, як Е. Абдуллін, В. Волкова, В. Горова, Н. Гузій, Л. Коваль, Т. Колишева, М. Михаськова, О. Олексюк, В. Орлов, Л. Остапенко, Г. Падалка, Г. Підкурманна, Ю. Ростовська, О. Рудницька, Н. Сегеда, О. Щолокова; теорії та методики музичного виховання – А. Болгарський, С. Горбенко, І. Красильников, Л. Люлюк, А. Малінковська, І. Назаренко, С. Неверович, В. Новоблаговещенський, О. Полякова, Л. Рапацька, О. Ростовський, Н. Терентьєва, Л. Хлебнікова. Особлива увага приділяється розвитку у студентів конкретних умінь та навичок: диригентських, педагогічних, виконавських, музичного сприйняття тощо. Це роботи А. Андріанкіна, Н. Венедиктової, Є. Куришева, І. Мостової, Т. Стратан. Також зростає інтерес дослідників до питань, пов'язаних з удосконаленням змісту фахової підготовки та посиленням її професійної спрямованості (В. Артамонов, Є. Булатова, О. Гданська, Ю. Єлісєвенко, В. Ражников, Г. Сергєєва, Ю. Турчанінова, С. Уланова, Г. Фількевич, В. Школяр). В останні роки з'явилися спеціальні дисертаційні дослідження з проблем творчого розвитку майбутніх педагогів-хормейстерів (І. Букреєв, І. Коваленко, М. Олійник, Л. Остапенко, Є. Рогов, Т. Смирнова, І. Шинтяпіна та ін.).

Відомо, що діяльність учителя музики характеризується поліфункціональною структурою, широким діапазоном видового прояву в соціокультурному середовищі (макро-соціокультурному рівні). У цьому зв'язку спрямованість особистості розглядається як певна система поглядів, переконань, ставлення не тільки до мистецтва хорової музики, а й до загальнолюдських цінностей, які є стрижнем художньо-творчої орієнтації в цінностях хорової музичної культури, здійсненні інтерпретації творів, проведенні навчальної, виховної, просвітницької роботи тощо.

Світовий педагогічний досвід свідчить, що духовна музика широко використовується в сучасних системах виховання. Вітчизняна система музичної освіти також ґрунтується на культурних традиціях української хорової спадщини, заснованої на багатогранному репертуарі творів духовної

хорової музики української композиторської школи: А. Веделя, М. Березовського, Д. Бортнянського, М. Лисенка, М. Леонтовича, П. Козицького, Ф. Колесси, О. Кошиця, К. Стеценка, М. Дремлюги, Л. Дичко, С. Луньова, В. Степурка, І. Щербакова, М. Шука.

Зазначимо, що своєрідність дисциплін диригентсько-хорового циклу зумовлюють і певну специфіку навчальної діяльності у процесі професійного становлення майбутнього вчителя музики. Оскільки саме хоровий спів – старовинна, найбільш доступна, демократична та активна форма музичного виховання, через яку можна впливати на загальний розвиток особистості. У зв'язку з цим ми вважаємо, що виникла реальна потреба в коригуванні усталеної системи викладання цих дисциплін. Необхідний арсенал засвоєння знань, умінь та навичок потрібно використовувати не як мету занять, а як засіб для розкриття та розвитку особистісних якостей студента, внутрішньої органічності, а хорові твори – як можливість вираження таких ознак.

Акцентуємо увагу на необхідності розвитку в студентів самостійності, ініціативи, потреби в самовдосконаленні, художньо-творчій самореалізації, саморозвитку тощо. Адже особистісна парадигма музичної освіти робить майбутнього вчителя музики творцем власної діяльності, що передбачає «включення» його особистісних функцій у навчальний процес, відповідальність за хід професійної виучки. Така орієнтація сучасної вищої школи змушує педагогів переглянути пріоритети в системі методів і засобів диригентсько-хорової підготовки. Звідси виникає потреба запровадження в цей процес таких технологій, які б забезпечували можливість перенесення акценту з вивчення самого предмета на його використання як засобу формування індивідууму та активізували його особистісно-сміслову сферу. Суб'єктивний досвід набуває значення лише тоді, коли пошук знань сповнюється особистісним змістом і базується на інтелектуально-пізнавальній та позитивній активності студентів. Використання інноваційних технологій у підготовці майбутнього вчителя музики, де пріоритетними є активізація самостійної діяльності, на нашу думку, надасть можливість усвідомити результат взаємодії з хоровим мистецтвом, його емоційного та розумового осягнення. Сучасний феномен диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики вказує на те, що іншою ділянкою в механізмі зазначеного явища є технологічний аспект, якій містить відповідні засоби самореалізації, до яких належать рівні виявлення активності.

У вирішенні проблеми розвитку творчих якостей студентів, базуючись на сформульованих науково-педагогічних засадах, слід виходити з того, що цей процес буде ефективним завдяки використанню конкретних педагогічних умов, зокрема: реалізація ідеї Л. Виготського щодо поетапного здійснення педагогічного процесу з орієнтацією на зону ближнього розвитку особистості у взаємодії із зоною актуального розвитку, із наближенням до вирішення перспективних завдань; варіативність введення організаційних форм діяльності у процес навчання – індивідуальних, колективних, дрібногрупових, ансамблевих (міні-форми) в їхньому комбінуванні з орієнтацією на поступове ускладнення та диференціацію навчальних завдань;

використання системи творчих завдань, на базі яких проводилася діагностика сформованості творчих якостей; актуалізація набутих музично-теоретичних знань на практиці та поетапне формування комплексу вмінь аналізу музичних творів української духовної хорової спадщини з позицій естетичного, художньо-творчого, професійного; організація педагогічної взаємодії на основі «діалогової залученості» творчого співробітництва в ланцюгу «викладач - студент» - «студент - студент» - «викладач - група студентів» - «студент - група студентів»; мобілізація внутрішнього активного ставлення студентів до опанування широкої палітри творів української духовної хорової музики; активізація самостійної музично-творчої діяльності студентів [5, с. 174].

Спостереження за навчальною діяльністю студентів мистецьких спеціалізацій показало, що дієвість розроблених нами педагогічних умов у процесі розвитку творчих якостей майбутніх учителів музики на основі використання репертуару української духовної хорової музики дозволяє активно впливати на загальну музично-професійну підготовку фахівців соціокультурної сфери діяльності, а також дозволило конкретизувати нашу позицію щодо розвитку їхніх творчих якостей, що здійснюється на основі взаємодії двох процесів: засвоєнні соціокультурного досвіду та реалізації його в різних видах практичної художньо-творчої діяльності.

Дослідно-експериментальна робота на *початковому етапі* здійснювалася у класі «Хорового диригування» з урахуванням сучасних принципів музичної педагогіки щодо індивідуалізації та диференціації навчання, віддзеркалюючи особистісний підхід до музично-професійної підготовки майбутнього вчителя музики в цілому та розвитку його творчих якостей зокрема. Ми також дотримувалися педагогічних положень про те, що в ході індивідуального навчання викладач організує й скеровує процес розв'язання окреслених завдань, визначаючи в ньому рівні продуктивної діяльності студентів; у педагогічному керівництві акцентується увага на індивідуальні особливості студента, розвиток творчих якостей та окреслюються шляхи їхнього вдосконалення з прогностичних позицій майбутньої художньо-творчої діяльності; у змісті освіти мистецької направленості є не тільки засвоєння певного навчального репертуару, а й виховання особистісного, оцінного ставлення з боку студентів до творів духовної музики, її найкращих національних зразків. Ми акцентували увагу студентів на той факт, що при вивченні конкретного хорового твору духовної музики у процесі індивідуального заняття з диригування необхідно проводити аналогії з роботою в хоровому колективі: зіставлення з хоровим виконавством; «слухання» хорової звучності; вербальний опис «присутності» того чи іншого колективу, окремих виконавців-солістів; створення певної ситуації, що проектує «хорове виконавство». Головні завдання при створенні таких умов визначали не тільки забезпечення «квазіпрофесійної» хормейстерської діяльності, але й психологічні відповідності цим умовам.

Другий етап експериментальної роботи був зорієнтований на формування необхідних для студентів музично-теоретичних знань,

практичних умінь щодо здійснення виконавської інтерпретації творів духовної хорової спадщини української композиторської школи. Основними завданнями виступили сформованість уявлень гуманістичної сутності, соціально-культурної цінності творів духовної музики, морально-естетичного потенціалу; визначення засобів музичної виразності, що розкривають зміст художнього образу, значущість музично-професійних знань, практичних умінь та навичок, необхідних майбутньому вчителю музики в його практичній діяльності на основі використання хорових опусів духовної української музики.

Третій етап експериментальної роботи було спрямовано на виконання студентами різних за типологією навчальних завдань: усвідомлення логічної організації хорового матеріалу різної музичної форми, його засобів, що розвивають сутність художнього образу. На основі глибинного аналізу, синтезу, порівняння, зіставлення, знаходження подібності та розбіжностей, встановлення тісних зв'язків забезпечувалася продуктивність емоційно-інтелектуальної діяльності студентів. Виконання пізнавально-творчих завдань вимагало інтенсифікації музично-теоретичних, фахових знань у галузі української духовної хорової музики й актуалізації способів оперативного мислення, що сприяло свідомому засвоєнню та закріпленню як інтегрованих знань музичного мистецтва взагалі й хорового зокрема, так й оволодіння процесуальною стороною пізнавальної діяльності в цілому. Вирішення завдань забезпечило прояв комплексу творчих якостей: альтернативність, проблемність, інтегральність, нестандартність, активність, самостійність, гнучкість мислення та творчої уяви, фантазії тощо. У процесі індивідуального та колективного навчання запроваджувалися умови творчого співробітництва. Міжособистісне спілкування створювало умови для продуктивної взаємодії на рівні творчого пошуку в навчанні студентів й впливало на підвищення професійного інтересу до опанування ними репертуару духовної хорової музики української композиторської школи.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи показав позитивні зрушення у розвитку творчих якостей студентів та їхній підвищений інтерес до духовної хорової спадщини українських композиторів, вільне застосування загальнокультурологічних та загальномузичних знань на практиці.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, зауважимо, що:

- сучасні завдання реформування освіти орієнтують підвищення музично-професійної підготовки фахівців у системі вищої гуманітарної освіти на формування творчої особистості студента, спроможної здійснити поліфункціональну діяльність у соціокультурному середовищі;
- духовна музика української композиторської школи являє собою специфічне, унікальне явище художньої культури, яке впливає на світоглядні позиції майбутнього фахівця, розвиток його музично-професійного потенціалу, яка є ефективним засобом формування їхніх творчих якостей і відкриває оптимальні шляхи вдосконалення системи музично-професійної підготовки спеціалістів у вищій школі;

- ефективність розвитку творчих якостей майбутнього вчителя музики залежить від використання широкої палітри творів української духовної хорової музики й цілеспрямованого педагогічного керівництва цим процесом з використанням педагогічних умов, які опосередковано спонукають студентів до художньо-творчої діяльності;

- сучасна педагогічна практика свідчить про наявність у більшості студентів фрагментарних знань хорового мистецтва; неадекватність співвідношення різних видів діяльності з орієнтацією на ефективний розвиток особистісних творчих можливостей;

- рівнем розвиненості творчих якостей майбутніх учителів музики виступають: усвідомлення гуманістичної сутності духовної хорової музики, її значущості для розвитку власних творчих якостей; сформованість системи музичних знань, практичних умінь та навичок на основі використання широкого діапазону різножанрових творів української духовної хорової музики; характер прояву творчих якостей особистості – ціннісно-орієнтаційної, мотиваційно-пізнавальної, інформаційно-орієнтаційної, дослідницької, комунікативної, емоційно-вольової та художньо-творчої діяльності.

Ця стаття не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Подальшого вивчення потребує, зокрема, обґрунтування теоретико-методологічних основ взаємодії мистецтва української духовної хорової музики з іншими видами мистецтв у системі вищої гуманітарної освіти; розкриття питань щодо формування творчо-інтелектуального потенціалу фахівців засобами української духовної хорової музики; пошуку та конкретизації нових методик щодо впровадження в навчальну практику українського духовного хорового мистецтва, а означені технології викликають необхідність подальшого їхнього опрацювання для підвищення ефективності формування у студентів особистісних якостей, які є логічним результатом навчання та в майбутньому становлять важливий принцип професійної майстерності сучасного вчителя музики.

Список використаних джерел та літератури

1. Білодід Ю. М. Духовність: сутність, структура, функції. Монографія / Ю. М. Білодід. – Житомир: Редакційно-видавничий відділ ІПСТ, 2003. – 192 с.
2. Бондарева К. І. Педагогічний аналіз інноваційної діяльності вчителя : наук.-метод. посіб. / К. І. Бондарева, О. Т. Козлова. – Суми, 2001. – 40 с.
3. Горбенко С. С. Історія гуманізації музичної освіти: навч. посіб. / С. С. Горбенко. – Кам'янець-Подільський : ПП “Зволейко”, 2007. – 348 с.
4. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія: монографія / В. Ф. Орлов; за заг. ред. І. А. Зязюна. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
5. Остапенко Л. В. Дієвість педагогічних умов в процесі формування творчих якостей у студентів-хормейстерів засобами хорової духовної музики / Л. В. Остапенко // Зб. наук. статей Націон. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова / Укл. П. В. Дмитренко, І. М. Ковчина, Н. М. Скоробагатько. – К. : НПУ, 1999. – Ч. 4. – С. 172-179.
6. Падалка Г. М. Суб'єктивна структура особистісного самовизначення: суспільно-значущі потреби соціально-культурної діяльності фахівців / Г. М. Падалка. – К. : ДАКККіМ, 2000. – 125 с. – (Культура і сучасність: Альманах; №1).

7. Хлопоніна Н. Є. Ентопсихологічний аспект розвитку духовності особистості / Н. Є. Хлопоніна, А. В. Тимохіна, І. М. Хлопонін // Духовність особистості : методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць.– Вип. 1. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. – С. 43-48.

Інтернет-ресурси:

1. Виховне значення духовної музики у розвитку особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.asconf.com/eng/archive_view/37.
2. Влияние музыкального воспитания на формирование духовной культуры личности – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coolregrat.com/>.
3. Музыка може зробити наш світ досконалішим! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://som.org.ua/k253611.html>.
4. Українська духовна музика: Демественний спів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrspiritmuz.net.ua/pages/4_58.html.